انتشارات
۷۴۲

بوم‌شناسی اطلاعاتی دولت الکترونیک

دولت الکترونیک یک نوآوری نهادی و فناورانه در مدیریت دولتی

ویکتور بکرز؛ وینسنت هامبورگ

ترجمه:
دکتر محمد لگزیان
استاد دانشگاه فردوسی مشهد
محسن رجب‌زاده
عضو هیئت علمی مؤسسهٔ آموزش عالی خردگرایان مطهّر

Press.um.ac.ir

سرشناسه:	بکرز، وی. ج. ج. ام.، ۱۹۶۳- م. Bekkers, V. J. J. M., 1963
عنوان و نام پدیدآور:	بوم‌شناسی اطلاعاتی دولت الکترونیک: دولت الکترونیک یک نوآوری نهادی و فناورانه در مدیریت دولتی/ ویکتور بکرز، وینسنت هامبورگ؛ ترجمهٔ محمد لگزیان، محسن رجب‌زاده؛ ویراستار علمی مجتبی کفاشان کاخکی.
مشخصات نشر:	مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، انتشارات، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری:	۲۸۸ ص. جدول، نمودار.
فروست:	انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد؛ ۷۴۲.
شابک:	ISBN: 978-964-386-433-0
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیپا.
یادداشت:	عنوان اصلی: The information ecology of e-government…, 2005.
یادداشت:	کتابنامه. نمایه.
موضوع:	اینترنت در مدیریت دولتی Internet in public administration
موضوع:	اطلاع‌رسانی الکترونیکی دولتی Electronic government information
شناسه افزوده:	هامبورگ، وینسنت، ۱۹۷۰- م. Homburg, Vincent
شناسه افزوده:	لگزیان، محمد، ۱۳۴۵-، مترجم.
شناسه افزوده:	رجب‌زاده، محسن، ۱۳۶۳-، مترجم.
شناسه افزوده:	کفاشان کاخکی، مجتبی، ۱۳۶۰-، ویراستار.
شناسه افزوده:	دانشگاه فردوسی مشهد، انتشارات.
رده‌بندی کنگره:	JF۱۵۲۵
رده‌بندی دیویی:	۳۵۲/۳۸۰۲۸۵۴۶۷۸
شماره کتابشناسی ملی:	۵۹۹۰۵۰۶

بوم‌شناسی اطلاعاتی دولت الکترونیک

دولت الکترونیک یک نوآوری نهادی و فناورانه در مدیریت دولتی

پدیدآورندگان: ویکتور بکرز؛ وینسنت هامبورگ
ترجمه: دکتر محمد لگزیان؛ دکتر محسن رجب‌زاده
ویراستار علمی: دکتر مجتبی کفاشان کاخکی
ویراستار ادبی: مصطفی قندهاری
مشخصات: وزیری، ۲۵۰ نسخه، چاپ اوّل، زمستان ۱۳۹۸
چاپ و صحافی: چاپخانهٔ آستان قدس رضوی
بها : ۴۵۰٫۰۰۰ ریال

حق چاپ برای انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد محفوظ است.

مراکز پخش:

فروشگاه و نمایشگاه کتاب پردیس: مشهد، میدان آزادی، دانشگاه فردوسی مشهد، جنب سلف یاس تلفن: ۳۸۸۰۲۶۶۶- ۳۸۸۳۳۷۲۷ (۰۵۱)

مؤسّسهٔ کتابیران: تهران، خیابان کارگر جنوبی، خیابان لبافی‌نژاد، بین خیابان فروردین و اردیبهشت، شمارهٔ ۲۳۸، تلفن: ۶۶۴۹۴۴۰۹-۶۶۴۸۴۷۱۵ (۰۲۱)

مؤسّسهٔ دانشیران: تهران، خیابان انقلاب، خیابان منیری جاوید (اردیبهشت) نبش خیابان نظری، شمارهٔ ۱۴۲ تلفکس: ۶۶۴۰۰۲۲۰ – ۶۶۴۰۰۱۴۴ (۰۲۱)

http://press.um.ac.ir Email: press@um.ac.ir

Press.um.ac.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار مترجمان ۹
مقدّمهٔ نویسندگان ۱۱

فصل ۱- دولت الکترونیک به‌عنوان بوم‌شناسی اطلاعاتی: زمینه‌ها و مفاهیم ۱۳
۱- دولت الکترونیک، دریچه‌ای به‌سوی سیاست‌گذاری ۱۴
۲- ظهور دولت الکترونیک ۱۸
۳- بررسی ایدهٔ بوم‌شناسی اطلاعات ۲۹
۴- دیدگاه بوم‌شناسی بر دولت الکترونیک ۳۶
۵- ساختار کتاب ۳۸
منابع ۳۹

فصل ۲- واکاوی دولت الکترونیک ۴۳
۱- مقدّمه ۴۴
۲- بررسی پدیدهٔ دولت الکترونیک ۴۵
۳- کانون دولت الکترونیک ۵۱
۴- تمرکز دولت الکترونیک ۵۶
۵- رویکرد مدیریت دولتی نسبت به دولت الکترونیک ۶۱
۶- نتیجه‌گیری ۶۵
منابع ۶۵

فصل ۳- رویّه‌ها و قوام اجرای دولت الکترونیک ۶۷
۱- مقدّمه ۶۸
۲- بوم‌شناسی دولت الکترونیک ۶۸
۳- دولت الکترونیک درعمل ۷۱

Press.um.ac.ir

۴- نتیجه‌گیری ۸۶
منابع ۸۹

فصل ۴- دولت الکترونیک، تغییر حیطهٔ قدرت و مدیریت مرزها ۹۱
۱- مقدّمه ۹۲
۲- حیطهٔ قدرت سازمانی و مرزهای قانونی ۹۴
۳- سایر مدل‌ها و مرزهای سازمانی ۹۷
۴- ماهیت مرزهای سازمانی ۱۰۱
۵- پردازش اطلاعاتی میان‌سازمانی ۱۰۲
۶- دولت الکترونیک و بازتعریف مرزهای سازمانی ۱۰۵
۷- مدیریت مرزهای سازمانی و تغییر حیطهٔ قدرت سازمانی ۱۱۳
منابع ۱۱۸

فصل ۵- دولت الکترونیک و ظهور سازمان‌های مجازی در بخش دولتی: بررسی رابطهٔ میان فنّاوری اطلاعات و ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی‌سازمانی ۱۲۱
۱- مقدّمه ۱۲۲
۲- مفهوم دولت الکترونیک ۱۲۳
۳- مفهوم سازمان مجازی ۱۲۴
۴- راهبرد پژوهشی ۱۲۵
۵- نوع‌شناسی سازمان‌های مجازی ۱۲۹
۶- نتیجه‌گیری ۱۳۵
منابع ۱۳۹

فصل ۶- ادارهٔ ستادی دولت الکترونیک: مدیریت دامنه‌های اطلاعاتی به‌عنوان اقتصادهای سیاسی. ۱۴۱
۱- مقدّمه ۱۴۲
۲- قابلیت همکاری اداره‌های صفی و ستادی ۱۴۴
۳- موانع اصلی ۱۴۶
۴- همکاری و اقتصاد سیاسی تبادل اطلاعات ۱۴۸
۵- ثبت‌نام‌های قابل‌اعتماد و یکپارچگی اداره‌های ستادی: درس‌هایی که فراگرفته شده است ۱۵۴
۶- نتیجه‌گیری: مدیریت اقتصاد سیاسی در بوم‌شناسی اطلاعاتی ۱۶۳
منابع ۱۶۵

Press.um.ac.ir

فصل ۷- نگرش دیجیتالی: نقش سیاست‌مداران در انتقال ۱۶۷
۱- مقدّمه..... ۱۶۸
۲- نقش سیاست‌مداران و رابطهٔ آن‌ها با فنّاوری..... ۱۶۸
۳- بُعد سیاسی در توسعهٔ فنّاوری..... ۱۷۳
۴- توسعهٔ دولت الکترونیک..... ۱۷۹
۵- نتیجه‌گیری: سیاست‌مداران بر طرح دولت الکترونیک اثر می‌گذارند..... ۱۸۹
منابع..... ۱۹۲

فصل ۸- جایگاه‌هایی برای واسطه‌های جدید: به‌سوی نگرش «دموکراسی دیجیتالی»..... ۱۹۵
۱- مقدّمه..... ۱۹۶
۲- چهارچوب نظری بنیادی..... ۱۹۷
۳- رژیم‌های دموکراتیک..... ۲۰۰
۴- واسطه‌های جدید در دموکراسی رقابتی..... ۲۰۴
۵- نتیجه‌گیری..... ۲۰۹
منابع..... ۲۱۱

فصل ۹- خدمات دولت الکترونیک: به‌سوی مدیریت دولتی مدرن..... ۲۱۳
۱- مقدّمه..... ۲۱۴
۲- دولت الکترونیک و مدیریت دولتی جدید..... ۲۱۵
۳- به‌سوی دولتی پاسخ‌گو..... ۲۱۸
۴- نقش‌ها و ویژگی‌های رابطه‌های میان شهروندان و دولت..... ۲۲۰
۵- راه‌حل‌های دولت الکترونیک پاسخ‌گو: بازدید مدیریت دولتی جدید..... ۲۳۱
منابع..... ۲۳۱

فصل ۱۰- دولت الکترونیک و مدیریت دولتی جدید (NPM): آیا این دو مکمّل هستند؟..... ۲۳۳
۱- مقدّمه..... ۲۳۴
۲- چه چیز جدید و متفاوتی در مدیریت دولتی جدید وجود دارد؟..... ۲۳۵
۳- چه چیز جدیدی در دولت الکترونیک وجود دارد؟..... ۲۳۹
۴- تجزیه‌وتحلیل: مسیر تغییر پیکربندی سازمان‌های خدمات دولتی..... ۲۴۳
۵- نتیجه‌گیری و بحث..... ۲۵۲
منابع..... ۲۵۳

Press.um.ac.ir

فصل ۱۱- مسئولیت‌پذیری بخش‌های دولتی در عصر اطلاعات ۲۵۷
۱- مقدّمه ۲۵۸
۲- مسئولیت‌پذیری دولتی، مقوله‌ای اساسی در حاکمیت دموکراتیک ۲۵۸
۳- فنّاوری‌های اطلاعات و ارتباطات ۲۶۰
۴- مسئولیت‌پذیری سازمانی در عصر اطلاعات ۲۶۲
۵- مسئولیت‌پذیری حرفه‌ای در عصر اطلاعات ۲۶۵
۶- مسئولیت‌پذیری سیاسی در عصر اطلاعات ۲۶۶
۷- مسئولیت‌پذیری حقوقی در عصر اطلاعات ۲۶۷
۸- مسئولیت‌پذیری اجرایی در عصر اطلاعات ۲۶۹
۹- فنّاوری‌های اطلاعات و ارتباطات و مسئولیت‌پذیری دولتی: روندهای کلی ۲۷۰
۱۰- پاسخ‌گویی دولتی در یک شبکهٔ اجتماعی ۲۷۲
منابع ۲۷۲

فصل ۱۲- مروری بر بوم‌شناسی اطلاعات دولت الکترونیک ۲۷۵
۱- مقدّمه ۲۷۶
۲- بوم‌شناسی اطلاعات دولت الکترونیک ۲۷۶
۳- بوم‌شناسی اطلاعات؛ مبنای دولت الکترونیک ۲۷۸
۳-۸ اتحاد و یگانگی در بوم‌شناسی اطلاعاتی ۲۸۳
۴- دولت الکترونیک و بوم‌شناسی اطلاعات بازنگری‌شده ۲۸۴
۵- دورنما ۲۸۷
منابع ۲۸۷

نمایه ۲۸۸

Press.um.ac.ir

پیشگفتار مترجمان

رشد فنّاوری‌ها به‌ویژه فنّاوری اطلاعات و ارتباطات و گسترش روزافزون آن در سطح جوامع بشری تغییرات گسترده‌ای در ابعاد مختلف زندگی انسان‌ها پدید آورده است. امروزه این فنّاوری‌ها در بخش‌های مختلف جامعه ازجمله دولت و مؤسسات دولتی، تأثیرات شگرفی برجای گذاشته است؛ به‌گونه‌ای‌که درحال‌حاضر با درک ضرورت برپایی دولت الکترونیک، ارائهٔ مؤثر خدمات دولتی و اطلاعات به شهروندان، کسب‌وکارها و سایر ارگان‌های دولتی به‌شیوهٔ الکترونیکی به‌طور جدّی در دستور کار دولت‌ها قرار گرفته است. ازهمین‌رو، اصلاح مدیریت بخش عمومی و به‌کارگیری فنّاوری‌های اطلاعات و ارتباطات در بخش‌های دولتی کشورهای درحال‌توسعه مانند ایران که استعدادهای فراوانی برای شکوفا شدن دارند، بسیار ضروری به‌نظر می‌رسد.

کتاب *بوم‌شناسی اطلاعاتی دولت الکترونیک* که براساس تجربیات نویسندگان مختلف تدوین شده است، تلاش می‌کند تا با رویکردی متفاوت، درک بهتری نسبت به مفهوم دولت الکترونیک فراهم سازد. این کتاب، جلد نهم از مجموعه کتاب‌هایی است که تحت‌عنوان «توسعهٔ اطلاعاتی و بخش عمومی» تدوین و منتشر می‌شوند و در هر جلد، نویسندگان طی فصل‌هایی مجزّا به بیان دیدگاه‌ها و تجربیات خود پیرامون اصلاح بخش عمومی و واکاوی یکی از زوایای پنهان آن می‌پردازند. جلد نهم این مجموعه کتاب‌ها ازاین‌جهت برای ترجمه انتخاب شده است که خواننده را به‌نحوی شایسته متوجه ارتباط و وابستگی مفهوم دولت الکترونیک با بسترهایی می‌کند که تلاش می‌شود این مفهوم در آن‌ها اجرا شود و اهمیت نقش آن را که پیش‌ازاین کمتر موردتوجه بوده است، برجسته‌تر سازد.

کتاب پیش‌رو از دوازده فصل تشکیل شده است. در فصل اوّل تلاش بر این بوده است که در ارتباط با دولت الکترونیک (به‌عنوان بوم‌شناسی اطلاعات) هم به ملاحظات مفهومی و هم به ملاحظات مدیریتی پرداخته شود. در فصل دوم، مفهوم دولت الکترونیک بررسی و استفاده‌های بالقوّهٔ آن از دید مدیریت مؤسسه‌های دولتی تشریح شده‌اند. در فصل سوم با رویکردی تطبیقی و با به‌کارگیری دیدگاه بوم‌شناسی اطلاعات در ارتباط با پیشرفت در نظریه‌های سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (OECD)، پیدایش و

Press.um.ac.ir

توسعهٔ دولت الکترونیک بررسی می‌شود. در فصل چهارم پدیدهٔ سازمانی در بوم‌شناسی اطلاعات (ازقبیل درهم‌نوردیدن مرزها در تبادل اطلاعات) و ملاحظات سیاسی، فلسفی و قضایی تحوّلات درحال‌وقوع حقوقی بررسی شده است. فصل پنجم به الگوها و انواع سازمان‌های مجازی پرداخته است و در فصل ششم، ضرورت کارمندان ستادی در دولت الکترونیک بررسی شده و فرایندهای تبادل اطلاعات بین‌سازمانی به‌عنوان اقتصاد سیاسی، تجزیه‌وتحلیل شده است. در فصل هفتم نقش سیاست‌گذاران در حالت انتقال از دولت سنتی به دولت الکترونیک بررسی شده است. در این فصل بر روی این موضوع که چگونه سیاست‌مداران به فنّاوری می‌نگرند و انعکاس آن را در دولت الکترونیک ملاحظه می‌کنند، تمرکز شده است. در فصل هشتم توانایی‌های بالقوّهٔ دموکراتیک بوم‌شناسی اطلاعات بررسی و نشان داده شده است که چگونه واسطه‌های سنتی سیاسی از فنّاوری اطلاعات و ارتباطات برای تحکیم موقعیت خود استفاده می‌کنند. در فصل نهم، مبانی و ویژگی‌های مسئولیت‌پذیری در قالب بوم‌شناسی اطلاعات دولت الکترونیک بررسی شده است. فصل دهم به ترکیب مدیریت دولتی نوین[1] و دولت الکترونیک اختصاص داده شده است که در آن مسیرهای مختلف تعاملات سازمانی و بین‌سازمانی که براثرِ کاربرد فنّاوری دولت الکترونیک ظهور پیدا کرده‌اند، بررسی و پیامد انواع تغییرات در مسئولیت‌پذیری دولتی و سیاسی تشریح شده است. در فصل یازدهم، ماهیت مسئولیت‌پذیری دولتی در عصر اطلاعات موردبحث قرار گرفته است و درنهایت در فصل دوازدهم، دیدگاه بوم‌شناسی اطلاعات در دولت الکترونیک مفهوم‌سازی و ارزیابی شده است. امید است که ترجمهٔ این کتاب هرچند خالی از عیب و نقص نیست، برای دانشجویان، استادان، تصمیم‌گیرندگان و مدیران دولتی به‌عنوان مخاطبین اصلی این کتاب مفید فایده واقع گردد. در پایان بسی شایسته است که از استاد اندیشمند و گران‌قدر، جناب آقای دکتر علیرضا کوچکی که با ژرف‌نگری و عمق بینش خویش، از آغاز ضرورت برگردان این اثر را باور داشتند و همواره با حمایت‌های سخاوتمندانهٔ خود مترجمان را مورد لطف و محبت خود قرار داده‌اند، تشکر و قدردانی کنیم.

1. New Public Management (NPM)

Press.um.ac.ir

مقدّمهٔ نویسندگان

ما در این کتاب تلاش کرده‌ایم تا دانش موجود دربارهٔ نحوهٔ درک نوآوری‌های فنّاورانه و نوآورانه در مدیریت دولتی را که غالباً از آن به‌عنوان دولت الکترونیک یاد می‌شود، ارتقا بخشیم. یافته‌ها نشان می‌دهد که به‌منظور درک دولت الکترونیک، بسترها و محیط‌های گوناگونی که دولت الکترونیک در آن توسعه یافته و به‌کار گرفته شده است، باید موردمداقّه قرار گیرد. ازاین‌رو، کتاب حاضر مبتنی‌بر استدلال زیست‌شناختی و محیطی که به‌وسیلهٔ نویسندگانی همچون بونی ناردی و ویکی اودی و توماس داونپورت و لورنس پروشاک ارائه شده است، تدوین گردید.

ایدهٔ اوّلیهٔ نگارش کتابی دربارهٔ بوم‌شناسی اطلاعات یا دولت الکترونیک هنگامی شکل گرفت که مقدّمات یک نشست در هفتمین همایش IRSPM را که در بهار سال ۲۰۰۳ در هنگ‌کنگ برگزار می‌شد، فراهم می‌ساختیم. بیشتر کسانی - البته نه همهٔ آن‌ها- که در نگارش این کتاب با ما همکاری کردند، قصد حضور در این همایش را نیز داشتند. باوجوداین، همایش مذکور به‌دلیل شیوع ویروس سارس در جنوب‌شرقی آسیا در آن زمان لغو شد و این موضوع برای کتابی که با دیدگاه زیست‌شناختی منتشر شده است، نسبتاً کنایه‌آمیز به‌نظر می‌رسید. اما شاید لغو همایش و ازدست‌رفتن فرصت ملاقات با مشارکت‌کنندگان و بحث دربارهٔ پیش‌زمینه‌ها، پیامدها و زمینه‌های دولت الکترونیک انگیزهٔ انتشار این کتاب را تقویت کرد.

بنابراین، در این کتاب دیدگاه متفاوتی دربارهٔ دولت الکترونیک ارائه شده است. اگرچه ممکن است بیان این موضوع که این کتاب دیدگاه متفاوتی دربارهٔ دولت الکترونیک ارائه می‌دهد جسورانه به‌نظر برسد، اما باید توجه داشت که تا همین اواخر، موفقیت‌های توسعهٔ فنّاوری دات‌کام در بخش خصوصی، تعداد بی‌شماری از دانشگاه‌ها و مجریان فعال در این زمینه را کور کرده بود و برخی از آن‌ها با شور و شوق فراوان بیان می‌کردند که باید بخش مدیریت دولتی متحوّل شود، اما این اتفاق رخ نداد و حباب دات‌کام نیز از میان رفت. این بدان‌معناست که هنوز مباحث کثیری پیرامون نوآوری در مدیریت دولتی و به‌ویژه نوآوری‌های بنیادین در حوزهٔ فنّاوری و دگرگونی‌های نهادی وجود دارد که باید آموخت. بنابراین، در این زمینه معرفی نظریه‌های جدید در حوزه‌های کاربردی ضروری به‌نظر می‌رسد. ما امیدواریم که با انتشار این

Press.ut.ac.ir

کتاب بتوانیم به شناخت بهتر برخی از زوایای دولت الکترونیک یاری رسانده باشیم. شاید برای اینکه بگوییم این کتاب مبنای محکمی برای پیشرفت در عرصهٔ دولت الکترونیک ایجاد کرده است، زود باشد، اما چنانچه این کتاب بتواند تفکر، تجربه و بازاندیشی بیشتری را در این زمینه تحریک کند، احتمالاً نوآوری نیز امکان‌پذیر می‌شود.

در پایان باید گفت قدردانی از کسانی که انتشار این کتاب را ممکن ساختند، بسیار دشوار است. باوجوداین، احساس می‌کنیم که ضرورت دارد از نهادهای حامی نویسندگان فصل‌های مختلف این کتاب به‌دلیل حمایت، تشویق و تسهیل تلاش‌های تحقیقاتی که مبنای این فصل‌ها بودند، قدردانی کنیم. علاوه‌براین، از نهادهای دولتی هلند برای حمایت‌های مالی و خانم جولی رادشلدرز نیز به‌دلیل کمک در تدوین و تصحیح این کتاب تشکر می‌کنیم.

ویکتور بکرز و وینسنت هامبورگ

Press.um.ac.ir